

Ługowski, Bronisław

"Miesięcznik Nauczycielski" 1935-1937 (Organ radykalnej lewicy nauczycielskiej)

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 2, 235-267

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BRONISŁAW ŁUGOWSKI

„MIESIĘCZNIK NAUCZYCIELSKI”

1935—1937

(Organ radykalnej lewicy nauczycielskiej)

W okresie Frontu Ludowego postępowi naukowcy, publicyści i działacze społeczni wydawali szereg lewicowych czasopism. Posiadamy kilka opracowań bibliograficznych, artykułów naukowych i publicystycznych o takich pismach, jak: „Oblicze Dnia“, „Po prostu“, „Karta“, „Sygnały“, „Lewar“, „Głos Współczesny“ i inne. Pisma te w poważnym stopniu wpłynęły na konsolidację sił postępowych. Podobną rolę na odcinku oświatowym spełniał „Miesięcznik Nauczycielski“. Przez cały okres swego istnienia „Miesięcznik“ walczył z faszyzacją programów i podręczników szkolnych, z klerykalizacją szkoły, występował w obronie powszechnej, jednolitej, 7-letniej i 7-klasowej świeckiej i demokratycznej szkoły, sprzyjał wzrostowi sił lewicy nauczycielskiej, wznagał radykalizację ruchu nauczycielskiego.

Powstanie „Miesięcznika Nauczycielskiego“ przypadło na okres największego nasilenia kryzysu szkolnego oraz dokonujących się poważnych przemian w ruchu nauczycielskim.

Według oficjalnych danych statystycznych w Polsce w połowie lat trzydziestych co piąty obywatel był analfabeta, a co drugi otrzymywał wykształcenie na poziomie 1—4 klas. Około miliona dzieci pozostawało poza szkołą, przy istnieniu ok. 16 tysięcy bezrobotnych nauczycieli szkół podstawowych i 3—4 tysięcy nauczycieli szkół średnich.

Mimo tragicznej sytuacji w dziedzinie oświaty istniejące organizacje nauczycielskie nie występowały aktywnie przeciwko polityce oświatowej sanacji. Najsilniejsza organizacja nauczycielska, Związek Nauczycielstwa Polskiego, na skutek opanowania jej władz przez działaczy sanacyjnych nie prowadził również aktywnej walki w obronie szkolnictwa.

W pierwszej połowie lat trzydziestych kierownictwo ZNP nie tylko akceptowało i popularyzowało wśród nauczycieli politykę oświatową

sanacji, lecz także udzielało władzom państwowym poparcia w stosowaniu represji wobec postępowych nauczycieli. Świadczą o tym protokoły Sądu Honorowego ZNP za lata 1930—1935, zawierające między innymi sprawy lewicowych nauczycieli: Kowalczyka, Szulca, Olszaka, Kani, Zemisa, Kaniewskiego, Ferenca, Ładosza i innych¹. Np. w czasie rozprawy przeciwko Ładoszowi J. Smulikowski wyraźnie stwierdził, iż uznaje on słuszność przenoszenia nauczycieli występujących przeciwko polityce oświatowej rządu. O postawie Zarządu Głównego świadczy także fakt likwidacji postępowego ośrodka oświatowego prowadzonego przez I. Solarza w Szycach. Do roku 1934 z Zarządu Głównego ZNP usunięci zostali wszyscy przedstawiciele tzw. „opozycji nauczycielskiej“.

Władze związkowe wybrawszy drogę współdziałania z sanacją zaprzestały również konsekwentnej obrony interesów ekonomicznych nauczycielstwa. Taktyka petycji i memoriałów do władz państwowych wraz z jednoczesnym usypianiem oburzenia mas nauczycielskich nie mogła przynieść żadnych rezultatów.

Wobec ugodowej polityki kierownictwa ZNP cały ciężar walki spadł na barki lewicy oświatowej. W początkowych latach panowania sanacji aktywną walkę lewicy nauczycielskiej osłabiały różnice ideologiczne oraz wynikające stąd braki więzi organizacyjnych pomiędzy działaczami oświatowymi, członkami KPP, PPS czy Wyzwolenia. Stąd działalność propagandowa i organizacyjna lewicy nauczycielskiej była poważnie rozdrobniona².

Komunistyczni działacze oświatowi: Szulc, Kowalczyk i Olszak wydali w roku 1928 w przededniu X Zjazdu Delegatów ZNPSP „Jednodniówkę Nauczycielską“ oraz ulotkę przedwyborczą. W dokumentach tych krytykowali stanowisko kierownictwa ZNP oraz nawoływali delegatów na Zjazd do odrzucenia proponowanych zmian w statucie Związku. W roku 1929 ukazały się dwa numery czasopisma „Zew Nauczycielski“. W roku 1932 grupa nauczycieli komunistycznych z Koła Spasowiaków wydała „Biuletyn Lewicy Nauczycielskiej“, w którym przeprowadzono krytykę jędrzejewiczowskich ustaw szkolnych oraz sanacyjnej polityki oświatowej, uposażeniowej i personalnej. „Biuletyn“ wskazując na pogłębiający się kryzys oświatowy wzywał do „mobilizowania opinii nau-

¹ AZG ZNP, sygn. 42.

² Wśród działaczy oświatowych związanych ówczesnie z ruchem komunistycznym należy wymienić: S. Rudniańskiego, W. Spasowskiego, A. B. Dobrowolskiego, T. L. Strzałkowskiego, B. Szulca, S. Zemisa, S. Olszaka, M. Szulkina, S. Kowalczyka, Z. Lewandowskiego, J. Szollównę, W. Górską, J. Kaniewskiego, H. Altmana, S. i W. Trojanowskich, B. i K. Marzyszów, E. Kuroczkę, C. Kalinowskiego, S. Mieszalo, M. Osińskiego, Olszewskiego i innych.

czycielskiej“ i organizowania społeczeństwa do walki z polityką oświatową sanacji³.

Nauczyciele socjaliści zorganizowani byli w Kole Nauczycieli Socjalistów⁴. Wzrost aktywności nauczycieli socjalistów obserwujemy od czasu wypadków brzeskich. Od roku 1928 zaczyna wychodzić jako specjalny dodatek do „Robotnika“ „Trybuna Nauczyciela Socjalisty“ pod redakcją W. Tułodzieckiego i W. Ferenc, gdzie zamieszczali artykuły: A. Próchnik, Weychert-Szymanowska, J. Markowska, K. Mamczar, W. Polkowski i inni.

W sprawie zwalczania kryzysu szkolnego Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów przedstawił parlamentowi projekt ustawy⁵. A Centralny Komitet Wykonawczy PPS wydał specjalną odezwę⁶. Na okólnik MWRiOP z dnia 19 III 1931 r. (w sprawie przystosowania organizacji szkolnictwa do potrzeb wzmózonego napływu dzieci) na łamach „Robotnika“ z dnia 12 VI 1931 r. odpowiedział W. Ferenc artykułem pt.: *Podajemy rękawicę! Katastrofa szkolnictwa powszechnego. Musimy stanąć w obronie naszych dzieci*⁷. Dnia 18 czerwca 1931 r. w obronie powszechnej 7-klasowej szkoły na ulicach Leszno i Targowej w Warszawie odbyły się wiece protestacyjne. Na wiecach tych przemawiali: Arciszewski, Barlicki, Czapiński, Ferenc, Raabe, Mamczar i Sokołowski⁸. „Robotnik“ zamieścił artykuł H. Jabłońskiego o warunkach życia niezamożnej młodzieży akademickiej⁹; publikował artykuły o podwyższeniu opłat w szkołach akademickich¹⁰, podawał informacje o przebiegu katastrofy szkolnictwa itp.¹¹ W sprawach ustroju i organizacji szkolnictwa zamieścił

³ „Biuletyn Lewicy Nauczycielskiej”, bm i rw., AZHP.

⁴ Pierwszy Zjazd Nauczycieli Socjalistów odbył się 8 maja 1919 roku w redakcji „Robotnika”. W Zjeździe tym uczestniczyli: K. Mamczar, S. Sempołowska, W. Weychert-Szymanowska, J. Czeszejko-Sochacki, J. Markowska, K. Czapiński, M. Niedziałkowski, M. Tatarzyna, Z. Lewandowski, C. Nitkowski, H. Karpińska, K. Churski, C. Osieński, J. Ułasiak, W. Polkowski, S. Czyżewski, K. Wojciechowski, J. Reih, S. Fiszer, K. Piotrowski i J. Polakowski.

⁵ *O przyszłość naszych dzieci, o jutro oświaty w Polsce. Wniosek ZPPS w sprawie zwalczania katastrofy szkolnej*, „Robotnik”, nr 359, 15 X 1931.

⁶ *Polska Partia Socjalistyczna. Do ludu pracy miast i wsi. Do walki o powszechną szkołę bezpłatną! Do walki o oświatę dla ludu*, „Robotnik”, nr 327, 16 IX 1931.

⁷ Tamże, nr 211, 12 VI 1931.

⁸ Tamże, nr 218, 81 VI 1931.

⁹ P. Znajewski [H. Jabłoński], *Życie codzienne młodzieży*, tamże, nr 440, 28 XI 1933.

¹⁰ [H. Jabłoński] *Podwyższenie opłat akademickich. Nowe przepisy Ministerium Oświaty. Przeszło stuprocentowa podwyżka*, tamże, nr 258, 31 VII 1932.

¹¹ Por. W[acław] P[olkowski], *Katastrofa szkolna*, tamże, nr 224, 3 VIII 1930; *Wniosek PPS w sprawie rekwizycji lokali na potrzeby szkół*, tamże, nr 84, 11 III 1932, i inne.

szereg artykułów S. Kopciński¹². Na łamach „Robotnika“ A. Próchnik, W. Polkowski, W. Ferenc i inni przeprowadzali krytykę „wychowania państwowego“, występując jednocześnie z postulatami powszechnej, bezpłatnej, demokratycznej i świeckiej szkoły¹³.

Na konsolidację nauczycieli komunistów i socjalistów poważny wpływ posiadała Stefania Sempołowska, mieszkanie jej przy ul. Smolnej było stałym miejscem spotkań i dyskusji wielu działaczy. Jej doświadczenie i inicjatywa stanowiły szczególnie cenną pomoc dla młodych działaczy oświatowych. Stefania Sempołowska, znana działaczka oświatowa z okresu zaborów, inicjatorka Koła Nauczycieli Socjalistów i Dnia Szkoły Powszechnej, autorka wielu prac o problematyce oświatowej, opiekunka więźniów politycznych — posiadała duży autorytet wśród postępowego nauczycielstwa.

Podobną rolę jak Stefania Sempołowska wśród oświatowców związanych z ruchem robotniczym, wśród nauczycieli ludowców odegrała Irena Kosmowska. Zgromadziła ona wokół siebie wielu młodych nauczycieli: Stanisława Wirskiego z Łukowa, Czesława Wycecha z pow. węgrowskiego, Karola Kurpiewskiego z Ostrołęki, przeniesionego za strajk szkolny młodzieży w 1921 r. do pow. brzeskiego, Leona Skórczyńskiego z Włocławka, Władysława Okulusa z Miedzna, Józefa Kanię z Łosic, Wincentego Zygmunta z Chełma, Bronisława Sochę z Krasnegostawu i innych¹⁴. Utworzyli oni za przykładem PPS własne koło.

W pierwszej połowie lat trzydziestych lewica nauczycielska posiadała poważne wpływy wśród nauczycielstwa w Warszawie, Łodzi oraz w województwach: warszawskim, lubelskim i poleskim.

Postępowi nauczyciele opanowali w roku 1928 Zarząd Okręgowy ZNP w Lublinie. Prezesem Okręgu został wybrany Czesław Wycech. Obok szerokiej działalności organizacyjnej rozwinęli oni pracę propagandową i wydawniczą. Szczególnie ważnym dla opozycyjnego nauczycielstwa było założenie własnego pisma pn. „Ognisko Nauczycielskie“. Pismo to redagowali: Rusin, Popławski i Wycech, a po ich przeniesieniu, „dla dobra szkoły“, Petrykiewicz i Kozłowski¹⁵. „Ognisko Nauczycielskie“ przeprowadzało krytykę polityki oświatowej sanacji, moralnych i materialnych warunków pracy nauczyciela, omawiało problem kryzysu szkolnego,

¹² S. Kopciński, *Jaka ma być szkoła powszechna?*, tamże, nr 454, 8 XII 1933; tenże, *Walka o jutro oświaty w Polsce*, tamże, nr 41, 29 I 1933; tenże, tamże, nr 471, 23 XII 1933.

¹³ H. Swoboda [A. Próchnik], *Oblicze szkoły*, tamże, nr 309, 2 IX 1931; W. Kotwica [W. Polkowski], *Bezdroża szkoły sanacyjnej*, tamże, nr 308, 31 VIII 1933; *Nauczycielstwo domaga się szkoły świeckiej*, tamże, nr 239, 16 VII 1932, i inne.

¹⁴ Cytuję z rękopisu W. Polkowskiego udostępnionego mi łaskawie przez autora.

¹⁵ C. Wycech, *Nauczycielstwo w walce o demokrację*, Warszawa 1947, s. 73.

sygnalizowało bieżące sprawy z życia organizacji, przejawiało dużą troskę o istotne sprawy zawodowe nauczycielstwa.

W roku 1934 postępowi nauczyciele opanowali Okręg ZNP w Brześciu. Lewicowi nauczyciele Polesia wydawali również własne pismo — „Ogniwo Brzeskie“. Pismo redagowali: W. Polkowski i K. Kurpiewski.

Postępowe pismo nauczycielskie wychodziło również w Łukowie. Organ lewicy nauczycielskiej z Łukowa — „Podlasie“ redagował S. Brzozowski, a następnie A. Kołodziej.

Redaktorzy pism postępowych spotykali się systematycznie z represjami ze strony sanacyjnych władz oświatowych. Szczególnie okrutne metody stosowali twórcy „systemu poleskiego“. Świadczyć o tym może fakt osadzenia za działalność opozycyjną w domu dla umysłowo chorych w Choroszczu redaktora „Ogniwa Brzeskiego“ W. Polkowskiego¹⁶. Fakt ten wywołał powszechne oburzenie społeczeństwa¹⁷. Głównie stosowanymi metodami represji przez sanację było przenoszenie postępowych działaczy oświatowych „dla dobra szkoły“ na drugi kraniec Polski. Ukazuje nam to przykład postępowania władz sanacyjnych z redaktorami pisma „Podlasie“: „Z dniem 1 stycznia br. — czytamy w korespondencji nauczycieli w „Miesięczniku Nauczycielskim“ — przeniesiono dla dobra szkoły z Łukowa do Chojnic kol. Adama Kołodzieja, który był redaktorem pisma »Podlasie« i ostatnio kandydował z listy PPS do Rady Miejskiej w Łukowie. Władze administracyjne już od dwóch lat patrzyły wrogo na »Podlasie«. Taki sam był stosunek władz szkolnych do kolegów, którzy to pismo popierali“¹⁸.

Brak możliwości prowadzenia szerszej działalności w łonie ZNP wzmocnia starania lewicy oświatowej o konsolidację swych szeregów poza Związkiem. Tragiczny stan oświaty powoduje jednocześnie, że wśród postępowych oświatowców wcześniej niż w ruchu robotniczym zwycięża stanowisko jednolitifrontowej działalności komunistów, socjalistów i ludowców. Jedną z przyczyn był tu także fakt, iż większość postulatów oświatowych, wysuwanych przez przedstawicieli różnych kierunków politycznych, była wspólna, np. żądanie powszechnej, obowiązkowej szkoły podstawowej wysoko zorganizowanej, szkoły świeckiej, demokratycznej, poprawy warunków bytu nauczycieli itp. Mimo istnienia poważnych rozbieżności politycznych następowało zrozumienie konieczności połączenia wysiłków w celu organizowania opinii publicznej do walki z polityką oświatową sanacji.

¹⁶ AAN—MWRiOP,teczka 239, Sprawozdania dyr. M. Mendysa do min. W. Jędrzejewicza.

¹⁷ Por. „Robotnik”, nr 186 z 20 VI 1935; „Głos Nauczycielski”, nr 4—10, 29 IX—11 XI 1935, oraz „Miesięcznik Nauczycielski” nr 14, listopad 1935.

¹⁸ „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 1, marzec 1935.

Podstawowe znaczenie dla wzrostu sił lewicy oświatowej w latach trzydziestych posiadał fakt powstania Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory. Szeroka, jednolitofrontowa działalność publicystyczna i propagandowa Nowych Torów wpływała na aktywizację wielu ośrodków. Częste dyskusje, konferencje i spotkania urządzone przez Towarzystwo sprzyjały wytwarzaniu się więzi ideologicznych i organizacyjnych wśród demokratycznego nauczycielstwa. Hasła jednolitej, powszechnej, demokratycznej i świeckiej szkoły, obrona interesów nauczycieli, krytyka reakcyjnej polityki rządów sanacyjnych, walka z klerykalizacją i faszyzacją szkoły znajdują w masach nauczycielskich w okresie pogłębiającego się kryzysu szkolnego podatny grunt, ułatwiając pracę postępowemu nauczycielstwu.

Towarzystwo Oświaty Demokratycznej Nowe Tory powstało formalnie z chwilą zatwierdzenia przez władze administracyjne statutu organizacji, tj. 9 kwietnia 1932 r. Towarzystwo nawiązało do tradycji postępowego pisma pedagogicznego „Nowe Tory“, wychodzącego w latach 1906—1914.

Przewodniczącym TOD Nowe Tory został S. Kalinowski, a następnie Irena Kosmowska. Szczególnie aktywny udział w pracach Towarzystwa brali: S. Kopciński, S. Sempołowska, J. Dziubińska, A. B. Dobrowolski, W. Spasowski, M. i S. Ossowscy, S. Rudniański, S. Czarnowski, A. Próchnik, K. Czapiński, Z. Piotrowski, K. Mameczar, W. Schayer, M. Szulkin, B. Marzysz, T. L. Strzałkowski, W. Weychert-Szymanowska, J. Hollender, Cz. Wycech, W. Tułodziecki, W. Polkowski, P. Chruściel, W. Ferenc, H. Szyper, H. Altman, T. Wojeński, P. Wasyluk i inni. W czerwcu 1932 r. Towarzystwo Oświaty Demokratycznej Nowe Tory wydało deklarację ideowo-programową. Deklaracja na czoło zagadnień wysuwa problem demokratycznego wychowania. „Jako cel wychowania demokratycznego — czytamy w deklaracji — uważamy wytworzenie typu obywatela zdolnego do twórczej pracy w Państwie, przepojonego poczuciem odpowiedzialności za jego losy, przygotowanego do czynnego udziału w zbiorowym życiu społeczeństwa, uczestniczącego w walce o sprawiedliwość społeczną, pragnącego braterskiego współżycia z wolnymi narodami, przywiązanego do wolności i do niezależności ducha, wyrzekającego się wszelkich przywilejów, szanującego godność każdego człowieka uznającego równość nie tylko w teorii, lecz i w praktyce życia codziennego i żywiącego dla pracy najgłębszy szacunek“¹⁹.

Deklaracja wskazywała również na społeczne cele walki nauczycielstwa. Ukazano łączność zagadnień oświaty z warunkami ustrojowo-politycznymi i konieczność włączenia się nauczycielstwa do walki pro-

¹⁹ Deklaracja Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory, Warszawa 1932.

wadzonej przez proletariat. Deklaracja stwierdza: „Towarzystwo Oświaty Demokratycznej, uważając ustrój demokratyczny za warunek normalnego rozwoju narodu i Państwa Polskiego, a wychowanie demokratyczne za warunek ugruntowania się tegoż ustroju, walczyć będzie zarówno o demokrację w dziedzinie oświatowo-szkolnej, jak i o demokrację w ogóle, wychodząc ze stanowiska, że oba te czynniki są nierozzerwalnie ze sobą związane“²⁰.

Towarzystwo wystąpiło przeciwko „wszelkim formom jawnego czy ukrytego faszyzmu“, otwartej czy wstydlivej dyktatury — prowadzących do likwidacji demokratycznego wychowania. W deklaracji wysunięto także bieżące postulaty postępowego nauczycielstwa w dziedzinie oświaty.

W roku 1932 Towarzystwo Oświaty Demokratycznej wydało specjalną odezwę pt.: *Walka o ustrój szkolnictwa*, w której występowało przeciwko jędrzejewiczowskiej ustawie w 1932 r. Szczególnie aktywną działalność rozwija Towarzystwo w okresie ostrego kryzysu szkolnego w połowie lat 30-tych. W roku 1934 z inicjatywy Nowych Torów ukazał się „Protest towarzystw oświatowo-kulturalnych“²¹. Podpisywały go: Instytut Oświaty i Kultury im. Staszica, Liga Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Organizacja Nauczycieli PPS, Polski Związek Myśli Wolnej, Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Towarzystwo Klubów Kobiet Pracujących, Towarzystwo Oświaty Demokratycznej Nowe Tury, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Akademicka Młodzież Ludowa, Organizacja Młodzieży TUR, Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici“ oraz Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej.

W sprawie kryzysu szkolnego Towarzystwo Oświaty Demokratycznej wydało specjalną odezwę *Do ogółu nauczycielstwa w Polsce*.

Towarzystwo Oświaty Demokratycznej Nowe Tury wydało szereg publikacji poświęconych bieżącym sprawom oświatowym. W roku 1932 Nowe Tury opublikowały broszurę pt.: *W obliczu katastrofy szkolnej*, którą poświęcono omówieniu kryzysu oświatowego, ustawodawczej i ideologicznej polityce sanacji, pogarszającym się warunkom bytu szkoły i nauczyciela oraz krytyce postępowania naczelnych władz ZNP. W roku 1934 TOD wydało broszurę pt.: *W obronie szkoły demokratycznej*. W publikacji tej zamieściło swe artykuły szereg znanych działaczy oświatowych. Na łamach owego wydawnictwa S. Kalinowski, Henryk Swoboda (A. Próchnik), Jan Żeglarsz (H. Szyper), I. Kosmowska i W. Weychert-Szymanowska zajęli się krytyką klerykalnych i bur-

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, nr 43, 28 X 1934.

zuazyjnych koncepcji wychowawczych oraz wypracowaniem programu i postulatów oświatowych demokratycznego nauczycielstwa. Piotr Kotwica (H. Szyper) i W. Kierski (W. Tułodziecki) dokonali analizy stanu oświaty oraz warunków bytu szkoły i nauczyciela. T. Świecki (T. Wojeński) i N. Gąsiorowska przeprowadzili krytykę jędrzejewiczowskich programów nauczania. Józef Jaskier i Piotr Przyłęcki (St. Kot i J. Hulewicz) omówili ustawę o szkołach akademickich z 1933 r. oraz politykę sankcji na odcinku szkolnictwa wyższego.

Publikacje Nowych Torów spotkały się z przychylnym przyjęciem społeczeństwa. Skłoniło to Towarzystwo do wydania własnego czasopisma. Kwoty zebrane ze sprzedaży broszur oraz składki członków założycieli pisma, w wysokości ok. 150 zł, pozwoliły na wydanie początkowych numerów pisma.

Pierwszy numer „Miesięcznika Nauczycielskiego“ ukazał się w marcu 1935 roku. Przez cały okres wychodzenia pisma kierowali nim: komunista Tadeusz Ludwik Strzałkowski i socjalista Władysław Ferenc. W różnym okresie czasu do redakcji „Miesięcznika Nauczycielskiego“ obok wyżej wymienionych wchodził: Waław Tułodziecki, Czesław Wycech, Irena Kosmowska, Henryk Altman, Teofil Wojeński i Jadwiga Szollówna.

Z pismem współpracowali: Stefania Sempołowska, Stefan Rudniański, Stefan Czarnowski, Władysław Spasowski, Władysława Weychert-Szymanowska, Waław Polkowski, Adam Próchnik, Żanna Kormanowa, Bronisław Szulc, Michał Szulkin, Henryk Szyper, Kazimierz Marzysz, Marcin Wasyluk, Pictr Chróściel, Szczepan Kowalczyk, Zygmunt Lewandowski, Jan Kaniewski, Kazimierz Mamczar, Józef Kania, Karol Kurpiewski, Stanisław Żemis, Stanisław Olszak i inni.

Bronisław Marzysz wraz z żoną i nauczycielką, której nazwiska nie zdołałem ustalić, zajmowali się administracją i księgowością pisma.

W pierwszym roku wychodzenia „Miesięcznik Nauczycielski“ korzystał z lokalu tygodnika „Wyzwolenie“, mieszczącego się w Warszawie przy ulicy Hortensji 7. Oba te pisma posiadały także wspólnego redaktora odpowiedzialnego, którym był emerytowany nauczyciel Jan Władysław Wybrańiec. Po przejściu redaktora „Wyzwolenia“, Maksymiliana Malinowskiego, na pozycje rządowe redakcja „Miesięcznika Nauczycielskiego“ przeniesiona została do prywatnego mieszkania J. W. Wybrańca przy ulicy Górskiego 7, a z początkiem roku 1937 (po zmianie mieszkania przez J. W. Wybrańca) na ulicę Piusa XI 3 (obecna ulica Piękna).

„Miesięcznik Nauczycielski“ ukazywał się w formie książkowej (16×24) w objętości średnio 2 arkuszy. Wydawnictwo było deficytowe. Niedobory finansowe pokrywano ze składek współpracowników pisma, składek czytelników na fundusz prasowy oraz z prenumeraty. Niska

cena (50 gr, a od 1 stycznia 1936 r. — 30 gr) tłumaczy się tym, iż nie płacono honorariów za zamieszczone artykuły. Przeważnie autorzy łącznie z artykułem składali kilka złotych przeznaczonych na koszty druku. Często jednak osobiste wkłady współpracowników pisma nie wystarczały na pokrycie koniecznych wydatków. W takich wypadkach współpracownicy pisma — członkowie ZNP — starali się o zasiłki w Wydziale Samopomocy Zarządu Głównego ZNP, przeznaczając je następnie na cele wydawnictwa.

Nakład „Miesięcznika Nauczycielskiego“ wynosił początkowo 2 tys., następnie wzrósł do 3 tys., niekiedy sięgał 5 tys. egzemplarzy. Liczba prenumeratorów z 800 wzrosła w roku szkolnym 1936/37 do 1500. Redakcja oceniała jednak faktyczną liczbę czytelników na 4-krotnie wyższą, ponieważ postępowi nauczyciele czytający „Miesięcznik Nauczycielski“ pozostawiali go przeważnie w pokoju nauczycielskim, a tą drogą trafiał on do szerszego grona czytelników²².

Zespół zwolenników „Miesięcznika Nauczycielskiego“ stanowili członkowie lub sympatycy Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory. Linia polityczna pisma różniła się jednak wyraźnie od postawy jego inicjatora. Kierownictwo Nowych Torów spoczywało w rękach zasłużonych działaczy oświatowych z okresu zaborów, reprezentujących nadal postępowe, lecz umiarkowane poglądy; w „Miesięczniku Nauczycielskim“ zaś dominujące wpływy posiadali komuniści i lewicowi socjaliści.

Ze względu na radykalny charakter pisma władze sanacyjne nie udzieliły mu prawa wolnej sprzedaży. Potrafiono jednak skupić wokół „Miesięcznika Nauczycielskiego“ około 100 nauczycieli kolporterów, którzy zajęli się jego rozpowszechnieniem. Kolporterzy pochodzili z poszczególnych grup skupiających nauczycieli komunistów, głównie z Koła Spasowiaków, z członków Koła Nauczycieli Socjalistów, Koła Nauczycieli Ludowców, słuchaczy Wolnej Wszechnicy Polskiej, członków Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, działaczy Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej „Szklane Domy“, lewicowych działaczy ZNP, Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory, Komitetu Szkolnego Towarzystw Oświatowych i Związków Zawodowych, Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego i innych organizacji skupiających postępowych nauczycieli.

Dużymi wpływami wśród nauczycielstwa cieszył się „Miesięcznik Nauczycielski“ w Warszawie i w Łodzi oraz w województwach warszawskim, lubelskim i poleskim. W późniejszym okresie wychodzenia

²² Powyższe dane przedstawiam na podstawie relacji Władysława Ferenca.

pisma wzrastało również grono jego czytelników w województwach: wileńskim, lwowskim, krakowskim, poznańskim i pomorskim.

„Miesięcznik Nauczycielski“ współpracował z szeregiem pism postępowych, takich jak: „Epoka“, „Dziennik Popularny“, „Lewar“, „Dziennik Poranny“, „Lewy Tor“ i wieloma innymi. Redakcje pism postępowych nadsyłały bezpłatnie materiały i artykuły oraz pomagały w uzyskaniu współpracowników.

Władze przez cały okres wychodzenia „Miesięcznika Nauczycielskiego“ stosowały w stosunku do niego szereg szykan. Na skutek nacisków władz na właścicieli drukarni istniały trudności znalezienia wydawcy. Właściciel Zakładów Wyd.-Druk. „Praca“ (Kredytowa 2/4) po rocznej współpracy, zastraszony przez władze, odmówił zgody na dalsze drukowanie pisma. Z tych samych powodów musiano zaprzestać wydawania pisma w drukarni B. Wójcika (ul. Emilii Plater). Sytuacja uległa zmianie z chwilą przyjęcia wydawania „Miesięcznika“ przez Drukarnię Artystyczną (Nowy Świat 47), gdyż przyjmowali oni w zasadzie wszystkie materiały zlecane im do druku.

Systematycznie poważne trudności czyniła redakcji „Miesięcznika Nauczycielskiego“ cenzura. Poszczególne numery zawierały wiele „białych plam“. Na większości egzemplarzy widnieje nadruk „po konfiskacie nakład drugi lub trzeci“. Liczne konfiskaty opóźniały wyjście pisma, podrażały również koszty jego wydania. Przewyciężenie tych trudności zajmowało wydawcom moc energii, dawało jednak często wiele satysfakcji. Np. w numerze 4 z kwietnia 1936 r. zamieszczono na stronie tytułowej następujący nekrolog: „Poległym robotnikom na ulicach Krakowa w walce o lepszą przyszłość klasy pracującej składamy wyrazy czci i hołdu, a walczącym wyrażamy swoją solidarność. Redakcja »Miesięcznika Nauczycielskiego«“. Numer uległ konfiskacie, a redakcja „lojalnie“ zastosowała się do uwag cenzury, skreślając tekst, zostawiając jednak „przez pomyłkę“ czarną obwódkę z białą plamą. A kiedy numer ten spotkał los poprzedniego, wydano nakład trzeci, zamieszczając na karcie tytułowej cytat z artykułu M. Niedziałkowskiego z „Robotnika“, który stwierdza: „Praktyka konfiskacyjna w Polsce stworzyła pod względem prawnym stan zupełnego chaosu. Winę ponosi system, system dowolności w decyzjach dygnitarzy. Dowolność ta jest zaprzeczeniem prawa. Rzeczypospolita Polska nie jest własnością prywatną ani Rządu (żadnego), ani Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę, ani biurokracji na jakimkolwiek bądź szczeblu“.

Ponieważ cenzura nie zgodziła się również na umieszczenie nadruku: „Po konfiskacie nakład trzeci“, zamieszczono notatkę informacyjną,

stwierdzającą, iż „numer został wydany z opóźnieniem z przyczyn niezależnych od redakcji“²³.

Aby czytelnik nie miał wątpliwości, w numerze następnym zamieszczono wstępny komunikat: „»M. N.« cieszy się specjalną opieką pana cenzora: każdy numer ulega z reguły zajęciu, często dwukrotnemu z rzędu, np. numer kwietniowy. Wskutek tego »M. N.« wychodzi nieraz z opóźnieniem, bo wydanie drugiego czy trzeciego nakładu wymaga kilka, a nawet kilkanaście dni czasu. O czym pisać wolno, a o czym nie wolno? Bardzo to trudno ustalić, bo np. w marcu wolno było pisać »po konfiskacie nakład drugi«, a w kwietniu już nie wolno, ba, nawet trzeba zapłacić »białe plamy« jakimś tekstem. A o czym w maju nie będziemy mogli napisać? Trudno odgadnąć. Wobec takiej sytuacji prasowej radzimy czytelnikom czytać w »M. N.«: »białe plamy«. Bo one mówią nieraz więcej od treści skonfiskowanych artykułów“²⁴.

„Miesięcznik Nauczycielski“ zamieszczał systematycznie rozprawy i artykuły omawiające stan oświaty oraz aktualne posunięcia władz oświatowych. Głównie artykuły do tego działu pisali: S. Sempołowska, T. L. Strzałkowski, W. Tułodziecki, W. Ferenc. „Miesięcznik“ publikował ulotki i odezwy Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory oraz dokumenty programowe opozycji nauczycielskiej. Podawał wiadomości z życia ZNP, przeważnie pisane przez Strzałkowskiego, Tułodzieckiego, Ferencę i Wycecha. Przeprowadzali oni ostrą krytykę kierownictwa Zarządu Głównego oraz analizę zjazdów i ważniejszych wydarzeń z życia organizacji. Problemy międzynarodowego ruchu nauczycielskiego omawiał H. Altman — delegat komunistów polskich do Międzynarodówki Pracowników Oświatowych. Stan Oświaty w ZSRR przedstawiali: Ż. Kormanowa i T. L. Strzałkowski. Artykuły ideologiczne z dziedziny wychowania zamieszczali: W. Spasowski, A. Próchnik, S. Rudniański i inni. Walce z klerykalizmem poświęcali swe artykuły głównie: długoletni współpracownik szeregu pism wolnomyślicielskich — W. Polkowski, H. Szyper i inni. Redakcją kroniki zajmowała się Ż. Kormanowa. Dział „Reflektorem po terenie“ zapełniał głównie W. Tułodziecki. Recenzje zamieszczone w „Miesięczniku“ pisał W. Polkowski. Przegląd prasy oraz inne stałe działy pisma opracowywał W. Ferenc.

Kredo lewicy nauczycielskiej skupionej wokół „Miesięcznika Nauczycielskiego“ przedstawia *Platforma Zjednoczonej Opozycji ZNP*²⁵.

²³ Cytuję z egzemplarza redakcyjnego udostępnionego mi łaskawie przez Władysława Ferencę.

²⁴ „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 7, maj 1936.

²⁵ „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 14, listopad 1935.

Dokument ten uwypukla wyraźnie jednolitifrontowe stanowisko lewicy nauczycielskiej.

Czytamy tam: „Zgubna dla szkoły i nauczyciela dotychczasowa działalność władz ZNP, ich bezradność i bezczynność wobec katastrofalnej sytuacji szkolnictwa i coraz bardziej pogarszającego się położenia materialnego i moralnego nauczycielstwa, paraliżowanie przez obecnych kierowników związku wszelkiej akcji zmierzającej do przeciwstawienia się zgubnej polityce szkolnej — zmuszają wszystkie postępowe i opozycyjne elementy w Związku, bez względu na dzielące ich różnice w poglądach, do stworzenia porozumienia i wspólnego frontu. Zadaniem jego będzie skierowanie na drogę walki w obronie zawodu nauczycielskiego i szkoły“²⁶. Jednolitifrontowa działalność nauczycieli: komunistów, socjalistów i radykalnych ludowców istniała już dużo wcześniej (w formie tzw. „frontu od dołu“), szczególnie na terenie Warszawy i województw: lubelskiego i poleskiego. Wyrazem zwycięstwa idei jednolitifrontowej było powstanie w roku 1932 Towarzystwa Oświaty Demokratycznej. *Deklaracja Zjednoczonej Opozycji* jest jednak pierwszym dokumentem, w którym uzasadnia się publicznie konieczność tworzenia jednolitego frontu. Dokument stwierdza, iż dotychczasowe „rozbitcie opozycji na działające oddzielnie grupy i grupki umożliwiło — pomimo ogólnego niezadowolenia panującego wśród członków ZNP — pozostawienie władzy Związku w rękach tych, którzy dzięki swej dotychczasowej taktyce aprobującej, a nawet współdziałającej z kursem polityki szkolnej ponoszą współodpowiedzialność za obecny stan oświaty i zawodu nauczycielskiego“²⁷. W swym kredo opozycja wskazuje na bliższe i dalsze cele walki, taktykę i formy działalności postępowego nauczycielstwa²⁸.

Platforma Zjednoczonej Opozycji ZNP wysuwa także konkretne problemy, do realizacji których winno dążyć postępowe nauczycielstwo. W dziedzinie oświaty wysuwa hasła walki o zapewnienie milionowi dzieci robotników i chłopów, pozbawionych szkoły, miejsca w szkole, siedmioklasową, powszechną, jednolitą i całkowicie bezpłatną szkołę dla wszystkich dzieci w ich języku ojczystym, bezpłatną i przymusową szkołę doksztalającą, bezpłatne szkoły średnie, zawodowe i wyższe, dożywianie dzieci ubogich i zapewnienie im na koszt społeczny pomocy naukowych, ubrań i obuwia, we wszystkich typach szkół, wychowanie szkolne w duchu pacyfizmu i międzynarodowej współpracy, zniesienie przymusu nauczania religii, rozpoczęcie szerokiej akcji budownictwa szkolnego, zredukowanie liczby dzieci w klasie w szkołach powszechnych

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

do 40, zatrudnienie wszystkich bezrobotnych nauczycieli, wprowadzenie do budżetu państwa i samorządów odpowiednich sum na potrzeby szkoły, opodatkowanie na cele oświatowe klas posiadających.

W dziedzinie uposażeniowej i prawno-służbowej nauczycieli domaga się: przesunięcia wszystkich nauczycieli o jedną kategorię w górę, zaniechania dalszych obniżek płac, przywrócenia szczebli uposażeniowych, całkowicie bezpłatnej pomocy lekarskiej, pełnej emerytury po 25 latach, a połowy po 10 latach pracy; ponadto domaga się zniesienia: bezpłatnych praktyk, systemu kontraktów, egzaminu praktycznego, pragmatyki i instrukcji o kwalifikacjach, wprowadzenia stabilizacji z chwilą objęcia pracy, a także odpowiedniego traktowania przez władze, zupełnego uniezależnienia nauczyciela od władz administracyjnych, zniesienia wszelkiego przymusu i nacisku w dziedzinie tzw. pracy społecznej, zmniejszenia ilości obowiązkowych godzin do 24 tygodniowo, zagwarantowania bezwzględного wypoczynku w niedziele i święta.

W sprawach związkowych występuje przeciwko rządzącej Związkiem klice, faszystowskiemu statutowi i odsunięcia ogółu od kontroli i możliwości decydowania o sprawach Związku, przeciw dotychczasowej taktyce petycji i memoriałów, rozrzutnej gospodarce Zarządu Głównego, systemowi synekur i nadmiernych korzyści materialnych czołowych działaczy związkowych; subsydiowaniu jakichkolwiek organizacji, wszelkiemu naciskowi ze strony Związku w kierunku pracy społecznej, o energiczne i ostre występowanie w obronie każdego pokrzywdzonego nauczyciela, o podjęcie akcji opieki nad bezrobotnymi nauczycielami, twarde i bezkompromisowe stanowisko ZNP w obronie oświaty powszechnej i spraw zawodowych nauczycielstwa, nadanie Związkowi wyłącznie charakteru organizacji zawodowej na wzór Klasowych Związków Zawodowych, zastosowanie metod walki na wzór zorganizowanych robotników, przystąpienie ZNP do Centralnej Komisji Klasowych Związków Zawodowych, zmianę statutu w kierunku demokratycznym, zniesienie Wydziałów Pracy Społecznej, demokrację związkową, całkowitą swobodę i możliwość wypowiedzania swych przekonań przez ogół członków i przyjęcie do Związku wszystkich członków wydalonych za krytykę szkodliwej polityki Zarządu Głównego.

Platforma Zjednoczonej Opozycji kreśli także kredo polityczne postępowego nauczycielstwa, stojąc na stanowisku: „wolności sumienia, przekonań, prasy i zgromadzeń, rzeczywistego równouprawnienia wszystkich zamieszkujących Polskę narodów i narodowości, całkowitej amnestii dla więźniów politycznych, walki z faszyzmem i niebezpieczeństwem wojny, całkowitej solidarności i wspólnej walki ze światem pracy, wspólnego frontu ze wszystkimi siłami postępowymi i lewicowymi

w kraju, konieczności powstawania w Polsce rządu, który by reprezentował interesy szerokich mas pracujących“.

Powstaje pytanie, dlaczego „Miesięcznik Nauczycielski“ w tak ostrych słowach krytykował kierownictwo ZNP? Wynika to stąd, iż opozycja nauczycielstwa widziała jako jedyną poważną siłę możliwą do wyzyskania w walce z polityką oświatową sanacji Związek Nauczycielstwa Polskiego, reprezentujący postępowe tradycje ruchu nauczycielskiego oraz ponad 50-tysięczną rzeszę nauczycielską. Inne organizacje oświatowe: Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, Szkolną Macierz Polską, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i inne tak ze względu na swe powiązania polityczne, jak i małe wpływy wśród nauczycielstwa nie mogły być wyzyskane do walki o postępowe ideały głoszone przez lewicę oświatową. Wyraźne postępowe zmiany zachodzące wewnątrz ZNP przekonywały opozycję nauczycielską o słuszności zastosowanej taktyki. Uchwalenie na wniosek lewicowych nauczycieli na wielu zebraniach oddziałów i okręgów ZNP wniosków o akcesie ZNP do Klasowych Związków Zawodowych, podjęcie na Zjeździe Okręgowym w Poznaniu w 1934 r. wniosku o skreślenie J. Jędrzejewicza z ZNP za jego „szkodliwą dla nauczycielstwa działalność“²⁹ oraz uchwalenie *votum* nieufności dla Zarządu Głównego na Zjeździe Delegatów w roku 1934 wyraźnie potwierdzało tę opinię. Widoczny kryzys polityki BBWR usilnie oddziaływał na nauczycielstwo, które poczuło się współwinne istniejącej politycznej i społecznej sytuacji, w związku z udzielaniem przez szereg lat aktywnego poparcia władzy sanacyjnej³⁰.

Na przełomie lat 1936/1937 w kierownictwie ZNP nastąpiły poważne zmiany. Z władz organizacji została usunięta grupa Machowskiego (S. Machowski, J. Nowak, F. Frysz), którzy prowadzili wyraźnie prosanacyjną politykę. W łonie Zarządu Głównego powstała liczna grupa „umiarkowanej opozycji“. Grupa ta, spełniająca w układzie sił politycznych Związku rolę centrum, rekrutowała się z działaczy „lewicy sana-

²⁹ „Robotnik”, nr 187, 27 V 1934.

³⁰ Dla przykładu można przytoczyć przemówienie wiceprezesa ZNP, Z. Nowickiego, wygłoszone na XXII Zjeździe Delegatów Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego, gdzie stwierdził on m. in.: „I wy, i my znaleźliśmy się obecnie w jednakowej sytuacji. I wy, i my nie tak dawno — 10 lat temu — dumnie cieszyliśmy się zaufaniem mas ludowych [...] Jednakowo daliśmy się pociągnąć w kierunku nowej polityki, w orbitę tzw. dziś już nie istniejącego BBWR. Owe BBWR zniszczyło nam zaufanie, które kiedyś istniało między ludem a nami [...] Otóż w interesie dobra publicznego leży konieczność odbudowania zaufania mas ludowych do nas. Myśmy sparzyli się na BBWR, ale taka rzecz może się zdarzyć tylko raz jeden. Doświadczenie nas nauczyło i teraz już nikt nas nie weźmie na hasła z urzędu zalecane, choćby one były przygotowane przez samego Koca”, *Twórczy my wspólną ideologię*, „Pracownik Samorządowy”, nr 19—20, 1 XI 1936.

cyjnej“. Czołowymi jej reprezentantami byli: J. Kolanko, K. Maj, S. Kwiatkowski, C. Pawłowski, A. Jakiel, A. Wiącek i inni. W tym czasie Związek przeprowadził szereg masowych akcji w obronie szkolnictwa³¹. W działalności Związku obok spraw oświatowych zaczynają dominować kwestie społeczne i polityczne. Zarząd Główny ZNP nawiązał ścisłą współpracę z Towarzystwem Oświaty Demokratycznej Nowe Tory, RTPD, TUR-em, ZMWRP „Wici“ i innymi postępowymi organizacjami. Mimo nacisków sfer oficjalnych władze organizacji wypowiedziały się przeciwko współpracy ZNP z Obozem Zjednoczenia Narodowego.

Przebieg przemiany w Związku spotkały się z ostrym atakiem reakcji. Od rozpoczęcia przez „Ilustrowany Kurier Codzienny“ (7 III 1936 r.) nagonki na „Płomyk“, poprzez zawieszenie przez Sławoja Składkowskiego władz naczelnych Związku (29 IX 1937 r.) aż do zamachu bombowego bojówki faszystowskiego ONR-u na lokal ZNP w Łodzi, w wyniku którego zabity został nauczyciel Józef Łuczyński (20 IX 1938 r.), cała prasa reakcyjna systematycznie prowadziła zacieklą walkę przeciwko Związkowi Nauczycielstwa Polskiego.

Od chwili rozpętania przez reakcję nagonki na Związek zmienia się stanowisko „Miesięcznika Nauczycielskiego“ wobec ZNP. „Miesięcznik“ zdecydowanie wystąpił w obronie ZNP przed atakami reakcji, wskazując jednocześnie na potrzebę konsekwentnego przeprowadzenia zmian postępowych w Związku³². „Miesięcznik“ ukazywał również konieczność zachowania czujności przed Ozonem, zmierzającym do opanowania Związku³³.

Zasadnicza część „Miesięcznika Nauczycielskiego“ poświęcona była rozprawom i artykułom omawiającym stan szkolnictwa oraz politykę oświatową rządów sanacyjnych. Szczególnie cenne artykuły z tego zakresu zamieszczali: Stefania Sempołowska i Tadeusz Ludwik Strzałkowski.

W numerze 4 z maja 1935 roku Stefania Sempołowska rozpoczęła druk cyklu artykułów pt.: *Szkola powszechna i jej wychowankowie*. Artykuł rozpoczyna się od znamienych słów: „Stan oświaty w RP jest dziś rozpaczliwy“. Następujący po tym stwierdzeniu akapit cenzura

³¹ Por. materiały ze Zjazdu Stowarzyszeń Społecznych i Oświatowych w obronie oświaty powszechnej, zwołanego z inicjatywy ZNP w dniu 8 I 1936 r. *W obronie oświaty powszechnej*, nakł. ZNP, Warszawa 1936.

³² Por. artykuł A. Farnika i Br. Szulca, *Antypłomyczkowa akcja*, „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 7, maj 1936, oraz *Wobec ataków na ZNP*, tamże, nr 1—2, styczeń—luty 1937.

³³ Por. art. pt. *Pod znakiem przyśpieszonej fermentacji ideologicznej*, tamże, nr 3—4, marzec—kwiecień 1937, oraz *O właściwą politykę ZNP*, tamże, nr 5—6, maj—czerwiec 1937.

skonfiskowała³⁴. W dalszej części artykułu autorka wskazywała na istnienie w Polsce 6 000 000 analfabetów na 32 000 000 mieszkańców, jednocześnie podaje liczbę 72% analfabetów dla Polesia i 58% dla Wołynia. W artykułach swych S. Sempołowska omawiała redukcję wydatków na cele oświatowe przez rządy endeckie i sanacyjne, krytykowała politykę oświatową Jędrzejewiczów, analizowała istniejący ustrój i organizację szkolnictwa, problem powszechności nauczania, szkolnictwa mniejszości narodowych, warunków życia szkoły i nauczyciela, zdrowotności dzieci oraz przeprowadzała krytykę stanowiska kierownictwa ZNP wobec kryzysu szkolnego.

Artykuły S. Sempołowskiej, pisane z wielką pasją, a jednocześnie w oparciu o gruntowną wiedzę pedagogiczną, znajomość spraw oświatowych i bogaty materiał (wydawnictw statystycznych itp.), stanowiły poważną pomoc dla nauczycielstwa w zrozumieniu współczesnych problemów oświatowych.

Szereg cennych artykułów o sytuacji w szkolnictwie i polityce oświatowej sanacji zamieścił również Tadeusz Ludwik Strzałkowski. Szczególnie warto tu wymienić następujące artykuły: *Rozwój analfabetyzmu*, *Stan szkolnictwa, jego potrzeby i plan realizacji* oraz *Oświata w Konstytucji*.

Początkowo artykuły o sytuacji w szkolnictwie zamieszczał w „Miesięczniku Nauczycielskim” również Henryk Altman, w późniejszym okresie pisał on głównie o działalności międzynarodowego ruchu nauczycielskiego.

Obok analitycznych artykułów problemowych istotną rzeczą dla pisma było informowanie czytelnika na bieżąco o aktualnych posunięciach władz oświatowych. Artykuły na ten temat głównie zamieszczali Wacław Tułodziecki i Władysław Ferenc. Umiejętność szybkiego skomentowania poszczególnych zarządzeń władz szkolnych była dużą zaletą pisma.

Dla przykładu można wskazać artykuł W. Tułodzieckiego *Organizacja roku szkolnego 1935/1936* zamieszczony w majowym numerze „Miesięcznika Nauczycielskiego”. Artykuł ukazał się w związku z wydaniem przez MWRiOP 6 kwietnia 1935 roku *Okólnika (nr 37) w sprawie organizacji publicznych szkół powszechnych*, znanego powszechnie pod nazwą „okólnika oszczędnościowo-kryzysowego”. W omawianym artykule W. Tułodziecki wskazuje istotne momenty okólnika: obniżenie ilości godzin nau-

³⁴ Stefania Sempołowska w skonfiskowanym urywku pisała: „Jesteśmy na pewno jedynym państwem w Europie, które nie usiłuje podnieść oświaty swych obywateli, nie doskonali szkolnictwa, nie zwalcza ciemnoty, nie prowadzi walki z analfabetyzmem, lecz obniża stale poziom szkolny, hodzi analfabetyzm i upowszechnia go”. Na podstawie numeru przed konfiskatą, udostępnionego mi przez W. Ferencę.

czania w poszczególnych klasach, redukcję liczby nauczycieli w szkołach powszechnych III stopnia, powiększenie liczby dzieci w klasach oraz wprowadzenie podwójnych wychowawców, co prowadziło do wzrostu ilości uczniów od 110 do 120 na jednego nauczyciela.

Podobnie można wskazać artykuł W. Ferenc'a o obniżce uposażeń i wiele innych.

W związku z objęciem stanowiska ministra oświaty przez W. Świętosławskiego W. Tułodziecki zamieścił na łamach „Miesięcznika Nauczycielskiego“ artykuł, w którym ustosunkowując się pozytywnie do zmian w kierownictwie resortu oświaty przeprowadził jednocześnie ocenę dorobku za lata rządów Jędrzejewiczów.

W artykule czytamy: „Zestawić bilans zamknięcia kilkuletnich rządów braci Jędrzejewiczów w MWRiOP jest niezmiernie łatwo. Same pasywa; najważniejsze pozycje dla ilustracji przytaczamy: zmniejszenie budżetu M. Ośw. o 35%; olbrzymi wzrost analfabetyzmu, przeszło milion dzieci poza szkołą; reforma szkolna — obniżenie stopnia organizacyjnego szkół powszechnych; zdeorganizowanie szkolnictwa przez systematyczne powiększanie liczby dzieci w klasie, a obniżenie godzin nauki; redukcja etatów nauczycielstwa; 35 000 przeniesień nauczycieli w ciągu 5 lat; 25 000 bezrobotnych nauczycieli; wprowadzenie obowiązku bezpłatnej praktyki; obciążenie nauczycieli dodatkowymi zajęciami, przymus pracy pozaszkolnej; instrukcja o kwalifikowaniu nauczycieli; kilkakrotne obniżenie poborów nauczycielskich, zaszeregowanie nauczycieli o jedną kategorię niżej; ustawa emerytalna, podwyższenie lat pracy potrzebnych do nabycia praw emerytalnych z 10 do 15; zmiana pragmatyki nauczycielskiej; pogorszenie praw nauczycielskich, stworzenie biur personalnych, dezorganizacja aparatu szkolnego; oddanie szkolnictwa pod „opiekę“ władz administracji ogólnej; zniesienie bezpłatności nauczania; całkowite zaniechanie budownictwa szkolnego.

Można by tak wyliczać bez końca, bo przecież podobny los spotkał szkolnictwo średnie i wyższe, literaturę i naukę, teatr i sztukę. Nic więc dziwnego, że bilans zamknięcia rządów braci Jędrzejewiczów w Min. Oświaty jest aż tak pasywny“³⁵.

Bilans polityki Jędrzejewiczów, którzy w latach 1931—1935 kierowali oświatą w Polsce, nakreślony przez W. Tułodzieckiego, ukazuje katastrofalny stan oświaty. Sytuacja w szkolnictwie nie pozostała bez wpływu na poglądy oświatowe szerokich rzesz społeczeństwa. Jak stwierdzała odezwa TOD Nowe Tory: „Katastrofa szkolnictwa — likwidacja postulatu powszechnego nauczania, obniżenie poziomu szkolnictwa, urągające najskromniejszym wymaganiom higienicznym warunki pracy dzieci i na-

³⁵ B. K. Wiśniewski [W. Tułodziecki], *Zmiany personalne MWRiOP*, „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 2—3, luty—marzec 1936.

uczyciela w szkole powszechnej, zmonopolizowanie szkolnictwa średniego i wyższego dla dzieci klas posiadających, wreszcie atmosfera panująca w szkolnictwie — obudziły w szerokich kołach nauczycielstwa świadomość grozy położenia.

Zwłaszcza część nauczycielstwa, zdająca sobie sprawę z ciężącego na nim obowiązku społecznego: podnoszenia poziomu kultury i oświaty wśród szerokich mas, odczuła głęboko przejawy katastrofy szkolnej³⁶. Podobnie oceniła sytuację Stefania Sempołowska w artykule pt. *Szkola powszechna i jej wychowankowie*³⁷.

Zachodzące wśród nauczycielstwa zmiany powodowały wzrost zapotrzebowania na artykuły z dziedziny społeczno-oświatowej. Publikacje o problematyce wyłącznie politycznej lub społecznej na łamach miesięcznika umieszczano bardzo rzadko. Jedynie w nielicznych wypadkach, jak np. przy ocenie wyborów 1935 r. lub deklaracji Obozu Zjednoczenia Narodowego z 1937 r., zamieszczano artykuły o treści wyłącznie politycznej.

Często jednak zamieszczano artykuły o problematyce polityczno-oświatowej lub społeczno-oświatowej, jak np. *Nauczycielstwo hiszpańskie w walce z faszystowskimi buntownikami*, *Nauczycielstwo a Światowy Kongres Pokoju*, *Kryzys kultury i jego konsekwencje dla nauczycielstwa*, *Oświata i wychowanie w krajach faszystowskich*, *Rozwój sowieckiego szkolnictwa*, *Psychologia i pedagogika w służbie hitleryzmu* itp.

W połowie lat trzydziestych obserwujemy wyraźną klerykalizację programów i podręczników szkolnych. Na łamach „Miesięcznika Nauczycielskiego“ walkę z klerykalizacją oświaty podejmują: W. Spasowski, T. L. Strzałkowski, W. Polkowski, H. Szyper, B. Szulc i inni.

Rozpatrując teoriopoznawcze, społeczne i wychowawcze konsekwencje klerykalizacji systemu szkolnego, dokumentują oni jednocześnie konieczność wprowadzenia szkoły laickiej, wolnej od wpływów totalistycznych i klerykalnych. W. Spasowski omawiając tezy swej pracy *Wyzwolenie człowieka* ukazuje służebną rolę, jaką spełnia religia wobec istniejącego ustroju, oraz jej rolę hamulca rozwoju umysłowego ludzkości poprzez

³⁶ *Do ogółu nauczycielstwa w Polsce. Odezwa TOD Nowe Tory*, „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936.

³⁷ „Dziś katastrofa szkoły powszechnej przyjęła już takie rozmiary, że niepodobna jej ukryć, pominąć milczeniem. Po całym kraju biegnie już okrzyk: «Okolo miliona dzieci do szkoły dostać się nie może!», «Dla miliona dzieci nie ma miejsca w szkołach!», «Jesteśmy krajem analfabetów!», «Analfabetyzm z każdym rokiem rośnie!». Katastrofa szkoły powszechnej, jej rozmiary po raz pierwszy od wielu lat zbudziły zainteresowanie społeczeństwa i lęk. Wszystkie czasopisma pełne są statystyki szkolnej. Oblicza się dzieci, które do szkoły się nie dostały”, S. Sempołowska, *Szkola powszechna i jej wychowankowie*, „Miesięcznik Nauczycielski”, nr 14, listopad 1935.

szerzenie niewolniczych idei pokory celem utrzymania mas „w ciemności i tępym posłuchu, i strachu wobec egoistycznych ciemiężycieli ludu“.

Jednocześnie Spasowski wskazywał, iż filozofia idealistyczna i wszelki metafizyczny i dogmatyczny sposób myślenia „prowadzą do zupełnego spaczenia rzeczywistych wartości poznawczych i do całkowitego zakłamania życia“.

Na wyraźnie klasowy sens „wychowania religijnego“ wskazywał również T. L. Strzałkowski w artykule pt. *Podstawy ideowe szkoły ogólnokształcącej*. Dokonując analizy nowo wydanych programów nauki w publicznych szkołach powszechnych stwierdza on, iż „wychowanie i urabianie religijne ma wtłoczyć w umysły szerokich mas fikcję zbawienia [...] w niebie, by ułatwić kumulację bogactw na ziemi tym [...] którzy rezygnują ze szczęśliwości niebieskiej“.

Cykl artykułów poświęconych walce z klerykalizmem zamieszcza W. Polkowski. Podobnie jak i wyżej cytowani, W. Polkowski na czoło rozważań wysuwał społeczne cele „wychowania religijnego“. „Religia — stwierdza Polkowski — ma [...] swe własne założenia i przejrzyste cele. Pierwszym z nich to wyrobienie pokory i posłuszeństwa. W tym punkcie leży główny węzeł całego zagadnienia. Szkoła przeznaczona dla warstw chłopskich i robotniczych ma wśród swych wychowanków wyrobić posłuszeństwo i pokorę...“ I podkreślał jednocześnie z naciskiem, iż centralnym zadaniem szkoły jest rozwijanie wśród uczniów samodzielności myślenia, czemu wyraźnie sprzeciwia się wprowadzenie do szkoły religii, gdyż „prawdy religijne nie mogą być przedmiotem swobodnego dociekania“.

Poważną rolę spełniały w „Miesięczniku Nauczycielskim“ stałe działy informacyjne: „Kronika“, „Przegląd prasy“, „Co warto czytać“, „Reflektorem po terenie“ oraz ogłoszenia i reklamy.

Kronikę redagowała Żanna Kormanowa. W dziale tym podawano szereg wiadomości, które ze względu na ścisłą kontrolę cenzury trudno było przedstawić w zwykłych artykułach. Dla przykładu przytoczę wyjątek z „Kroniki“ z nr 4 z maja 1935 r. Zawarto tam dane liczbowe wraz z ich krótkim omówieniem oraz najnowsze wiadomości dotyczące oświaty z następujących państw: Polski, Niemiec, Włoch, Portugalii, Kuby, Anglii, Holandii i ZSRR. Po przedstawieniu danych GUS podano krótkie wiadomości z innych krajów: np. „Włochy: budżet oświatowy na rok 1935/36 uległ dalszej redukcji o 125 mln. lirów w stosunku do roku 1934/35. A liczba dzieci bez szkoły wynosi wedle oficjalnych danych 580 tysięcy. Oszczędności budżetowe uzyskano przeważnie w drodze dalszej redukcji płac nauczycielskich. W prowincji Hawana wybuchł strajk 135 tysięcy uczniów, studentów i nauczycieli, żądających podwyższenia uposażeń nauczycielskich oraz lepszej organizacji dożywiania niezamoż-

nych uczniów. Anglia: bezrobocie wśród nauczycieli szerzy się nadal. Spośród 7459 nauczycieli angielskich, którzy ukończyli akademię pedagogiczną w lipcu 1934 roku, w grudniu pozostawało bez pracy 1534. W Szkocji wielu nauczycieli od lat 4 bezskutecznie czeka na posady. ZSRR od roku 1928 liczba uczniów w szkołach wzrosła z 3 000 000 do 5 800 000. W tym samym czasie liczba szkół wzrosła z 50 000 do 167 000.

Zamieszczone cytaty z kroniki wymownie świadczą o kierunku politycznym i dążeniach „Miesięcznika Nauczycielskiego“.

Podobną rolę spełniał „Przegląd Prasy“, redagowany przez Władysława Ferencę. W dziale tym informowano o stanowisku pism postępowych w sprawie oświaty oraz polemizowano z prasą reakcyjną.

O obliczu pisma świadczą również zamieszczone ogłoszenia. Na łamach „Miesięcznika“ zamieszczone były ogłoszenia: Towarzystwa Oświaty Demokratycznej Nowe Tory, szkół świeckich (przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazjum koedukacyjne), prowadzonych przez oddział żoliborski Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci; reklamy pism postępowych, takich jak: „Wici“, „Światło“, „Dziennik Poranny“, oraz postępowych wydawnictw. Np. w zamieszczonej reklamie Nowej Biblioteki Społecznej popularyzuje „Miesięcznik“ takie pozycje, jak: K. Marksa i F. Engelsa *O sztuce*, S. Rudniańskiego *Szkice z historii wychowania*, J. Borejszy *Hiszpania*, S. Baczyńskiego *Nowa literatura rosyjska*, J. M. Millera *O rozwoju form literackich na tle przeobrażeń społecznych*, S. Nowakowskiego *O imperializmie*, S. Ossowskiego *O sztuce w życiu społecznym*, A. Próchnika *O L. Waryńskim i jego epoce* itp.

Popularyzacji wydawnictw postępowych poświęcony był jednak głównie dział „Co warto czytać“. Zamieszczano tam recenzje z powieści postępowych literatów: W. Wasilewskiej, L. Kruczkowskiego, postępowych pedagogów: W. Spasowskiego, W. Weychert-Szymanowskiej, H. Radlińskiej oraz z prac społecznych i politycznych J. Putka, W. Aragona i innych.

Kontaktom z czytelnikami poświęcono dział „Odpowiedzi redakcji“. Stanowił on organiczny związek z całością pisma. Przy dokładniejszym przejrzeniu „Miesięcznika“ odnosi się wrażenie, że część „pytań czytelników“ była dziełem redaktorów pisma.

Np. z nr 14 z listopada 1935 roku czytamy: „Koledze S. K. z Poznania: Odpowiadając na wasze pytanie zawiadamiamy, iż następujące lewicowe pisma społeczno-literackie w Polsce poświęcają dużo miejsca zagadnieniom kulturalnym i oświatowym:

»Lewar« — miesięcznik; adres redakcji i administracji: Włochy obok Warszawy, ulica Małe Łuki, nr 13, m. 4, lub Warszawa, skrzynka 238.

»Lewy Tor« — miesięcznik; adres: Warszawa, Królewska 16, Konto PKO.

»Po prostu« — dwutygodnik; Wilno, Skopówki 6, m. 5“.

„Kolegom zapytującym o sposób pisania korespondencji do działu »Reflektorem po terenie« wyjaśniamy: informacje nadsyłane muszą zawierać fakta konkretne, opisane w takiej formie, na jaką czas pozwala przepracowanym kolegom. Mogą to być po prostu zwykłe listy, a zadaniem redakcji jest nadanie im formy odpowiedniej do druku. Ci Koledzy, którym czas i siły nie pozwalają nawet na pisanie listów, mogą przysyłać krótkie notatki, zaopatrzone dla wiadomości redakcji podpisem i adresem piszącego. Jeżeli zaś chodzi o artykuły, to prosimy pisać koniecznie po jednej stronie kartki“.

Podobną treść zawiera odpowiedź z numeru 17/1 z grudnia 1935—stycznia 1936. Czytamy tam: „Kol. J. W. ze Lwowa: Pytacie, dlaczego tak mało piszemy o rozwoju oświaty w ZSRR. Niestety obiektywne informowanie o tych sprawach nie jest w naszych warunkach łatwe. W poprzednim numerze »Miesięcznika« skonfiskowano z tego powodu niemal cały artykuł pt.: *Ciągle naprzód*. Jednym z niewielu pism w Polsce, które mniej więcej obiektywnie informuje o ZSRR, jest wychodzący w Warszawie »Przegląd Wschodni«. Redakcja i administracja tego pisma: Jerozolimska 31“.

Analogicznych przykładów można podać dużo więcej.

Wspomniany wyżej dział „Reflektorem po terenie“ również często był jedynie dziełem redaktorów pisma. Artykuły do tego działu pisali głównie: W. Tułodziecki, W. Ferenc, B. Szulc, C. Wycech i W. Polkowski. Zamieszczano tu przede wszystkim artykuły omawiające działalność terenowych organów ZNP i terenowych władz administracji szkolnej.

W roku 1937 „Miesięcznik Nauczycielski“ został zawieszony przez władze państwowe. Nie oznacza to jednak zaprzestania dalszej działalności przez redaktorów i współpracowników pisma. Dwaj czołowi działacze Nowych Torów i współredaktorzy „Miesięcznika Nauczycielskiego: W. Tułodziecki i C. Wycech, zostali w 1937 r. dokooptowani do ZG ZNP. Działacze lewicy nauczycielskiej rozwijają w tym okresie szeroką działalność w ZNP. Przyczyniają się oni do poważnej radykalizacji tej organizacji. Postępowi działacze oświatowi, współpracownicy zawieszonoego „Miesięcznika Nauczycielskiego“ występują przeciwko atakowi kleru na nauczycielstwo, popierają ZNP w walce, jaką toczył on z rządem Sławoja Składkowskiego o niezależność swej organizacji. Byli redaktorzy i współpracownicy pisma w latach 1938—1939 są aktywnymi uczestnikami lub inicjatorami Kongresu Pracowniczego 92 organizacji, obradującego w obronie oświaty, Kongresu Dziecka oraz szeregu poczynań ZNP i innych organizacji w walce o demokratyczną, świecką, powszechną, obowiązkową i jednolitą szkołę.

ZESTAWIENIE ARTYKUŁÓW ZAWARTYCH W „MIESIĘCZNIKU NAUCZYCIELSKIM”*

256

Tytuł artykułu	Nazwisko autora**	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
STAN SZKOLNICTWA				
Szkolnictwo i oświata w okresie kryzysu	Henryk Altman	A. Górski	2, kwiecień 1935	
Szkoła powszechna i jej wychowankowie	St[efania] Sempołowska		4, maj 1935; 7—8, czerwiec-lipiec 1935; 14, listopad 1935	
Położenie szkolnictwa powszechnego	Władysław Ferenc		11—12, wrzesień-październik 1935	wywiad
Szkolnictwo mniejszości narod.	Henryk Altman	N.O.	jw.	
Rozwój analfabetyzmu	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	St. Gliński	14, listopad 1935	
Stan szkolnictwa, jego potrzeby i plan realizacji	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Andrzej Brzoza	2—3, luty-marzec 1936	
Szkolnictwo białoruskie	Wacław Polkowski	A.K.	7, maj 1936	
Obecny stan oświaty powszechnej	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Andrzej Brzoza	1—2, styczeń-luty 1937	
POLITYKA OŚWIATOWA RZĄDÓW POLSKICH				
Polska polityka szkolna	Irena Kosmowska(?)		2, kwiecień 1935	
Oświata w budżecie na 1935/36 r.			jw.	
Organizacja roku szkolnego 1935/36	Wacław Tułodziecki	B.K. Wiśniewski	4, maj 1935	
Oświata w Konstytucji	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Jan Cieśla	7—8, czerwiec-lipiec 1935	
? ...	Władysław Ferenc	R.	14, listopad 1935	Omówienie wydatków oświatowych na tle budżetu państwowego w 1926/27 — 1935/36
Budżet oświatowy	Władysław Ferenc		2—3, luty-marzec 1936	
Zmiany personalne w MWRiOP	Wacław Tułodziecki	B.K. Wiśniewski	jw.	
2000 etatów	Władysław Ferenc	Rufus	jw.	

* W zestawieniu pomijam drobne artykuły informacyjne i polemiczne, wzmianki, notki, ogłoszenia, reklamy itp.

** Nazwiska, z wyjątkiem nielicznych podanych w piśmie, rozszyfrowuję na podstawie relacji W. Tułodzieckiego, W. Ferenc, W. Polkowskiego, H. Altmana i T. Wojeńskiego.

„Bezpłatne nauczanie”
 „O śpiących dekretach”
 Oświata w budżecie państwa
 Naprawić krzywdę

Wacław Tułodziecki

B.K. Wiśniewski
Wrata6, kwiecień 1936
jw.
1—2, styczeń-luty 1937
3—4, marzec-kwiecień
1937Krytyka ustaw jędrze-
jewiczowskich

Władysław Ferenc

A. Sierpiński

WARUNKI PRACY I ŻYCIA NAUCZYCIELSTWA

Położenie nauczycielstwa
 Życie nauczycielstwa na wsi
 Zmiana na stanowisku dyr. PIN

Władysław Ferenc

W.

1, marzec 1935
1, marzec 1935
4, maj 1935W obronie dr. M. Grze-
gorzewskiej zwolnionej
przez W. Jędrzejwicza
ze stan. dyr. Państw.
Inst. Naucz.

Przymusowe rozwody

Czesław Wycech

7—8, czerwiec-lipiec 1935

W obronie Marcina i
Anieli Wasyluków

Poszukiwanie dróg wyjścia
 O państwowej pomocy lekarskiej
 Wieś a nauczyciel
 Wyjęci spod prawa

Władysław Ferenc

M. Babiński
Wrata7, maj 1936
jw.
W. Grott
A. Haber
8—9, czerwiec-lipiec 1936
6, kwiecień 1936Wywiad z I. Kosmowską
O życiu nauczycielstwa
szkół prywatnych

Nauczyciel a młodzież wiejska
 Przymusowe separacje
 Twórcza praca nauczyciela na
 prowincji

Tadeusz Ludwik Strzałkowski

Wincenty Stojek
Jan Cieśla1—2, styczeń-luty 1937
jw.

Irena Kosmowska

jw.

SYTUACJA MATERIALNA NAUCZYCIELSTWA

Głodkiewicz Polski Niepodległej
 Pierwsze jaskółki dalszych obni-
 żeń uposażeń
 Jestem bezrobotnym

Wacław Polkowski

1, marzec 1935

Tadeusz Ludwik Strzałkowski
Piotr ChróścielTomasz Kowalski
Symbol czasów7—8, czerwiec-lipiec 1935
jw.W sprawie obniżki upo-
sażeń dla nauczycieli
kontraktowych

Tytuł artykułu	Nazwisko autora	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
Na marginesie pewnej poprawki	Piotr Chróściel	Ofiara skreśleń	11—12, wrzesień—październik 1935	W sprawie projektu obniżki płac
Dalsza niżka płac Aktualne groźby	Władysław Ferenc Władysław Ferenc	Rufus	jw. 14, listopad 1935	
Przedostatnie dekrety	Władysław Ferenc		17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936	
Świat pracowniczy przeciw de- kretom oszczędnościowym Dobro Państwa Dodatek mieszkaniowy Cierpliwość nauczycielska	Wacław Polkowski Wacław Tułodziecki Władysław Ferenc	H. Walentynowicz W. Babiński L.P.	jw. jw. jw. jw.	W sprawie „bezpłatnych praktykantów”
Bezpłatnym praktykantom należy się zapłata Chwalebne rozporządzenie	Tadeusz Ludwik Strzałkowski Bronisław Szulc	Andrzej Brzoza A.F.	2—3, luty-marzec 1936 6, kwiecień 1936	W sprawie zmniejsze- nia zasiłków wyrównaw- czych dla nauczycieli kontraktowych
Skromne czy nieskromne utrzy- manie		O. Sęk	7, maj 1936	O bezpłatnych prakty- kantach

POŁOŻENIE SPOŁECZNE NAUCZYCIELSTWA

Nauczyciel w pracy społeczno- oświatowej	Teofil Wojeński		1, marzec 1935	
Przymusowe Związki Zawodowe	Wacław Polkowski	A. Krajewski	jw. 2, kwiecień 1935	
Prace pozaszkolne nauczycielstwa	Wacław Polkowski	H. Walentynowicz	17—1, grudzień 1935— styczeń 1936	
Nauczycielstwo a tak zwana praca społeczna	Wacław Polkowski			

STAN PRAWNY NAUCZYCIELSTWA

„Instrukcja o kwalifikowaniu nauczycieli Jeszcze o „Instrukcji”	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	H. Tański Jan Wolski	2, kwiecień 1935 4, maj 1935 c.d. 7—8, czerwiec-lipiec 1935
Biura personalne	Bronisław Szulc	A.F.	1—2, styczeń-luty 1937

KRYTYKA ADMINISTRACJI SZKOLNEJ

Wersalskie gawędy o „dobrej atmosferze”	Czesław Wycech		2, kwiecień 1935
Biurokracja szkolna	Wacław Tułodziecki		jw.
W sprawie stosunku władz do nauczyciela	Cz. Wycech		4, maj 1935
„Nieskromna” inteligencja	Wacław Tułodziecki	K. Kropka	jw.
Roztargniony naczelnik	Wacław Tułodziecki	Nie Kropka	11—12, wrzesień-październik 1935
Ograniczenie biurokracji	Wacław Tułodziecki	B.K. Wiśniewski	14, listopad 1935
System poleski	Wacław Tułodziecki	B.K. Wiśniewski	jw.
„Honorem i inspektorem”	Wacław Polkowski	A.P.	17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936
Praworządność			16, kwiecień 1936
Udęki dodatkowe			jw.
Konferencje rejonowe		Wrata	5—6, maj-czerwiec 1937
Sumienie rzeczoznawcy		L.P.	8—9, czerwiec-lipiec 1936

ZWIĄZEK NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO

Czy to jest już wszystko?			1, marzec 1936	Ocena pracy ZNP
Echa III Nadzwyczajnego Zjazdu ZNP	Tadeusz Ludwik Strzałkowski		jw.	
ZNP o „instrukcji” (o kwalifikowaniu nauczycieli)	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	H. Tański	2, kwiecień 1935	
Roła Wodzów ZNP			jw.	
„Myśmy pozostali ci sami”			4 kwietnia 1935	Krytyka St. Machowskiego

Tytuł artykułu	Nazwisko autora	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
Człowiek o kilku obliczach	Wacław Tułodziecki	K. Kropka	jw.	
Zebrań Oddziału Warszawskiego ZNP	Tadeusz Ludwik Strzałkowski		jw.	
Konflikty z ZNP	Wacław Polkowski		jw.	
Treść społeczna rewizyjnych haseł	Teofil Wojeński		7—8, czerwiec-lipiec	
Zjazd członków ZNP powiatu warszawskiego			jw.	
Gospodarka wódzów ZNP	Czesław Wycech	St. Podlaski	14, listopad 1935	
Przed Zjazdem ZNP	Henryk Altman		17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936	
Ideologia i cele przywódców	Bronisław Szulc	A. Farnik	jw., c.d. 2—3, luty- marzec 1936	
Sprawozdanie finansowe ZNP za czas od 1 I do 30 VI 1935 r.		H.S.	jw.	
ZNP na forum międzynarodowym	Henryk Altman		jw.	
Zebrań Oddziału ZNP m.st. Warszawy	Wacław Tułodziecki	B.K. Wiśniewski	jw.	
Zjazd Delegatów Zw. Naucz. Pol.	Cz. Wycech		2—3, luty-marzec 1936	
Zjazd Stowarzyszeń Społeczno- Oświatowych		W. Babiński	jw.	
ZNP a Syndykat Nauczycielstwa Francuskiego	Henryk Altman	Adam Opolski	jw. oraz 7, maj 1936	
Taniec wokół „Płomyka”	Władysław Ferenc	Rufus	jw.	
Antypłomykowa akcja	Bronisław Szulc	A. Farnik	7, maj 1936	
Niewolnicy wiecznego strachu	Wacław Tułodziecki	B.K.W.	jw.	
III Ogólnopolski Zjazd Pedago- giczny			8—9, czerwiec-lipiec 1936	
Zjazd Sekcji szkolnictwa do- kształcającego ZNP	Tadeusz Ludwik Strzałkowski		jw.	
Wobec ataków na ZNP			1—2, styczeń-luty 1937	

Co to znaczy?	Bronisław Szulc	A. Farnik	jw.	O wystąpieniu Z. Nowickiego na 22 Zjeździe Del. Zw. Zaw. Prac. Sam. Ter.
Procesy ZNP O właściwą politykę ZNP	Władysław Ferenc Teofil Wojeński	Alfred Sierpiński	1—2, styczeń-luty 1937 3—4, marzec-kwiecień 1937	
Wobec zmian statutu ZNP Bomby w ZNP		Fr. M.	5—6, maj-czerwiec 1937 jw.	
HISTORYCZNE I LITERACKIE				
Z niedawnej przeszłości	Wacław Polkowski		1, marzec 1935	O rządach galicyjskiej „CK Rady Szkolnej Krajowej”
Szkoła w literaturze			7—8, czerwiec-lipiec	Rozmowa Deczyńskiego z Czartkowskim z przeróbki scenicznej <i>Kordiana i chama</i> L. Kruczkowskiego
WALKA Z KLEREM I KLERYKALIZACJĄ SZKOLNICTWA				
Klerykalizm w szkole powszechnej	Wacław Polkowski	Wincenty Pokrzywa	2, kwiecień 1935; c.d. 7—8, czerwiec-lipiec 1935	
Konferencja Episkopatu O szkołę świecką	Wacław Polkowski	Jan Wolski	7—8, czerwiec-lipiec 1935	
Krucjata przeciw bezbożnikom	Henryk Szyper	Jan Żeglarz	14, listopad 1935	
Dwa oblicza polityki kulturalnej kleru katolickiego w Polsce	Bronisław Szulc	A. Farnik	6, kwiecień 1936	
Pielgrzymki		Karol Jeżewski S. Garda	3—4, marzec-kwiecień 5—6, maj-czerwiec 1937	
SZKOLNICTWO W ŚWIECIE *				
Rozwój sowieckiego szkolnictwa Ciągłe naprzód	Żanna Kormanowa	J.K.	7—8, czerwiec-lipiec 1935 14, listopad 1935	Szkolnictwo w państwach kapitalistycznych a w Związku Radzieckim

* Szereg wiadomości o szkolnictwie w świecie zamieszczano w kronice redagowanej przez Ż. Kormanową.

Tytuł artykułu	Nazwisko autora	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
Oświata i wychowanie w krajach faszystowskich Szkolnictwo w ZSRR	Tadeusz Ludwik Strzałkowski K[azimierz] Czapiński	T. Michalski	6, kwiecień 1936 8—9, czerwiec-lipiec 1936	
Z MIĘDZYNARODOWEGO RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO				
Na bojowych pozycjach. Nauczycielstwo francuskie w ogniu walki	Henryk Altman	A. Górski	4, maj 1935; od 7—8, czerwiec-lipiec 1935	
Tegoroczne międzynarodowe kongresy nauczycielskie	Henryk Altman	H.B.	17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936; c.d. 8—9, czerwiec-lipiec 1936	
Co dał szkole i nauczycielstwu rząd Frontu Ludowego we Francji			1—2, styczeń-luty 1937	
Nauczycielstwo hiszpańskie w walce z faszystowskimi buntownikami			jw.	
Bombardowanie Madrytu a szkóły Drodzy Koledzy z całego świata			jw. jw.	
PEDAGOGICZNO-SPOŁECZNE				
Problem inteligencji a nauczycielstwo	Piotr Chróściel	P.Ch.	4 maj 1935	
Kary cielesne w szkołach	Władysław Ferenc	Rufus	7—8, czerwiec-lipiec 1935	List Alberto Lopez Casero, prezesa hiszpańskiego Zw. Naucz. Szkół Powszechnych, przesłany do uczestników Kongr. Międz. Fed. Stow. Naucz. obradującej w Genewie

Ideologiczne... poprawki	Wacław Polkowski	A.P.	2—3, luty-marzec 1936	O programach szkolnych w sprawie zniesienia egzaminów maturalnych
Trzeba to naprawić Psychologia i pedagogika w służbie hitleryzmu Marnotrawienie sił i czasu nauczycielstwa Szkoła przyszłości	Adam Próchnik Jerzy Romanowicz Teofil Wojeński Władysław Spasowski	Dr S. Algi T. Świecki	8—9, czerwiec-lipiec 1936 11—12, wrzesień-październik 1935; 14, listopad 1935; 17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936	
Podstawy ideowe szkoły ogólnokształcącej Groźny pomysł	Tadeusz Ludwik Strzałkowski Bronisław Szulc	Andrzej Brzoza A. Farnik	17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936 8—9, czerwiec-lipiec 1936	W sprawie projektu nauczania dzieci pozbawionych nauki w szkole w przyw. stow. (PMS)
Ratujmy Młodzież! Wyższe wykształcenie dla wszystkich nauczycieli Wydajność nauki w szkole powszechnej Ideal społeczno-wychowawczy nowych programów szkoły powszechnej Wyniki nauczania i wychowania w szkole powszechnej Wychowanie „rasowo-polityczne” na podstawie rasistowsko-psychologicznej Piękny jest kraj włoski, piękny jest kraj niemiecki!...	Teofil Wojeński Marian Falski Władysław Ferenc Tadeusz Ludwik Strzałkowski Jerzy Romanowicz Wacław Polkowski	tś. Rafał Praski Wł. F. Andrzej Brzoza Wincenty Pokrzywa	1—2, styczeń-luty 1937 jw. 3—4, marzec-kwiecień 1937 jw. 5—6, maj-czerwiec 1937 jw.	

Tytuł artykułu	Nazwisko autora	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
SPOŁECZNE				
Tragiczny ułamek	Bronisław Szulc	A. Farnik	5—6, maj-czerwiec 1937	Omówienie stanu wydawnictw książkowych i czytelnictwa na podstawie <i>Statystyki druków za r. 1935</i>
Nowa szlachta czy stare reki Pożyczka	Wacław Polkowski Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Tomasz Kowalski	2, kwiecień 1935 4, maj 1935	Polemika z „Czasem” o subskr. „Pożyczki Narodowej”
Lewiański cynizm	Bronisław Szulc	A. Farnik	7—8, czerwiec-lipiec 1935	Polemika z „Kurierem Polskim” nt. subskr. pożyczki inwestycyjnej
Pożyczka	Wacław Tułodziecki	K. Kropka	jw.	
Postulaty zawodowe	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Tomasz Kowalski	6, kwiecień 1936	
Pożyczka... jeszcze raz	Bronisław Szulc	A.F.	jw.	
Emerytury			jw.	
Kryzys			7—8, maj-czerwiec 1936	
Źródła antysemityzmu		G. Giz.	7—8, maj-czerwiec 1936	
Nauczycielstwo a Światowy Kongres Pokoju		A.O.	jw.	
Do walki o pokój			jw.	Odezwa Świat. Zjednoczenia Pokoju
Kryzys inteligencji współczesnej	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	T. Michalski	8—9, czerwiec-lipiec 1936	
O prawa kobiety	Władysław Weychert-Szymanowska		1—2, styczeń-luty 1937	
Kryzys kultury i jego konsekwencje dla nauczycielstwa	Piotr Chróściel		3—4, kwiecień-marzec 1937	
Rozważania na czasie	Bronisław Szulc	A. Farnik	jw.	

POLITYCZNE

Po wyborach	Władysław Ferenc	Rufus	11—12, wrzesień-październik 1935	
W obliczu konieczności historycznej Którędy droga?	M[ieczysław] Niedziałkowski		7—8, czerwiec-lipiec 1936 1—2, styczeń-luty 1937	Omówienie deklaracji społ. gospod. związków pracowniczych z 10 IX 1936 r. Porównanie deklaracji zw. prac. z 10 IX 1936 i deklaracji OZN A. Koca z 21 II 1937 r.
Pod znakiem przyspieszonej fermentacji ideologicznej			3—4, marzec-kwiecień 1937	
KORESPONDENCJA I INFORMACJE Z TERENU *				
Z powiatu łukowskiego, woj. lubelskiego Bołączki nauczycielstwa w Polsce „Nie płacz, bądź mężczyzną”	Cz. Wycech Cz. Wycech Wacław Tułodziecki	B.K.W.	1, marzec 1935 7—8, czerwiec-lipiec 1935 17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936	O przenoszeniach postępowych nauczycieli O procesie 15-letniego chłopca, Lucjana Połtka, sądanego za działalność komunistyczną
Bandycki napad	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	T.M.	2—3, luty-marzec 1936	O napadzie bojówki ONR w Sosnowcu na nauczyciela St. Wyspiańskiego
Strajk w szkole powszechnej	Stanisław Wyspiański	Marcin Smuga	jw.	
RECENZJE I POLEMIKI				
Wyzwolenie człowieka	Tadeusz Ludwik Strzałkowski		1, marzec 1935	Recenzja pracy Wł. Spasowskiego
Oblicze dnia	Wacław Polkowski	H. Janusz	2, kwiecień 1935	Rec. <i>Oblicza dnia</i> W. Wasilewskiej

* W spisie niniejszym umieszczam jedynie kilka przykładowych artykułów, opuszczając moc drobnych artykułów-notek i wiadomości z życia terenowych ogniw ZNP.

Tytuł artykułu	Nazwisko autora	Pseudonim lub inicjał autora	Numer „Miesięcznika Nauczycielskiego”	Uwagi
Na marginesie krytyki <i>Pawich piór</i>	Władysław Ferenc		4, maja 1925	Polemika z „Gazetą Warszawską” oraz recenzja powieści L. Kruczkowskiego
<i>Pawie pióra</i> Pamiętniki chłopów Stanowisko zawodu nauczycielskiego w Polsce	Wacław Polkowski Żanna Kormanowa Teofil Wójcicki	H. Janusz I.K.	jw. 7—8, czerwiec-lipiec 1935 11—12, wrzesień-październik 1935	Recenzja publikacji <i>O stanowisku zawodu nauczyc. w Polsce</i> wydanej przez ZNP
Inną drogą			jw.	Polemika z IKC w spr. redukcji zamężnych nauczycielek
Organowi ZNP w odpowiedzi	Władysław Ferenc	jw.	jw.	Polemika z „Głosem Nauczycielstwa Mazowieckiego”
„Sygnały z zaświata”	Wacław Polkowski	H. Walentyłowicz	jw.	W spr. listu Marii Smulikowskiej zamieszczonego przez IKC
Rekord orientacji	Irena Kosmowska	K. Kos.	7, maj 1936	Polemika z „Ekspresem Porannym”
W. Weychert-Szymanowska Sprawa szkolna	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	T. Michalski	2—3, luty-marzec 1936	
H. Radlińska: Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	T. Michalski	7, maj 1936	
Dr Józef Putek: Mroki średniowiecza	Władysław Ferenc	Rufus	jw.	
Korsarstwo dziennikarskie	Władysław Ferenc	Sierpiński	8—9, czerwiec-lipiec 1936	

W. Aragon: Ekonomia polityczna imperializmu		N.	8—9, czerwiec-lipiec 1936	
Redaktorom „M. Dz.” ku uwadze			3—4, marzec-kwiecień 1937	

INNE

Do czytelników			1, marzec 1935	Art. wstępny omaw. cel powstania „M.N.”
Spółdzielcze kolonie wypoczynkowe	Zygmunt Lewandowski	Kord Z.	7—8, czerwiec-lipiec 1935	
Chrześcijańsko-narodowi usypiacze	Wacław Polkowski		11—12, wrzesień-październik 1935	Ocena XIV Walnego Zjazdu Del. Stow. Ch. Nar. Naucz. Szk. Pow-szechniej
Wspólna walka o kulturę	(zbiorowe)		14, listopad 1935	Apel kilkudziesięciu del. lewic. literatów w szeregu pism postępowych
Bez złudzeń			jw.	w spr. TPBPSzP
Platforma Zjednoczonej Opozycji ZNP	(zbiorowe)		jw.	
Do ogółu nauczycielstwa w Polsce	„Nowe Tory” w sprawie kryzysu szkolnego		17—1, grudzień 1935 — styczeń 1936	Odezwa TOD
1 Maj			7 maj 1936	Odezwa
Ortografia w praktyce	Władysław Ferenc	W.F.	1—2, styczeń-luty 1937	
Izba Przemysłowo-Handlowa o szkolnictwie zawodowym	Tadeusz Ludwik Strzałkowski	Tomasz Kowalski	5—6, maj-czerwiec 1937	
Zagadnienia kulturalno-oświatowe w programie Stronnictwa Ludowego	Władysław Ferenc	Wi. F.	jw.	